

DROBNOSTI

SVÁTOST MANŽELSTVÍ V LEGÁTSKÝCH STATUTECH
FILIPA Z FERMO Z ROKU 1279

PAVEL OTMAR KRAFL

The legatine statutes promulgated by the papal legate Philip of Fermo at his synod in Buda in 1279 were very important for the development of the ecclesiastical particular law in Poland and Hungary in implementation of the rules and norms for the Church and the Christianization. The sacraments received a large space in the statutes and the author of the article concentrates on the sacrament of matrimony. The statutes of Legate Philip of Fermo contain a series of small articles dedicated to the matrimony. They emphasise the necessity of proper marriage in the church. Observation of this order was to be ensured by regular lecturing of the parishioners. Secret marriages were forbidden. The statutes include information on the notifications and the necessity to search for potential obstacles (impedimenta) that prevent entering into the legitimate marriage. The parson was obliged to report doubts concerning the marriage to the bishop. Judges who dealt with the matrimonial cases were required to be instructed in the canon law or at least be experienced in the particular cases.

Key words: matrimonial law; legatine statutes; Poland; Hungary; Buda, Middle Ages.

Nástrojem prosazování norem kanonického práva do života partikulárních církví se stala statuta papežských legátů. V rámci Uher a v Polsku sehrála významnou roli legátská statuta promulgovaná papežským legátem Filipem z Fermo na synodě v Budě roku 1279.¹ Legáta Filipa z Fermo papež Mikuláš III. vyslal do Uher v reakci na poměry v zemi. Regiony království byly ovládnuty šlechtickými mocenskými seskupeními, na anarchii doplácela partikulární církve.² Série ustanovení legátských statut Filipa z Fermo je věnována svátosti manželství, případně matřimoniálním kauzám. Z literatury pojednávající o kanonické formě manželství a sňatcích lze zmínit práce Jeana-Claude Bologne,³ Edith Ennenové,⁴ Leah Otis-Cour,⁵ Adama Krawce⁶ a zejména soubor studií editovaný Miou Korpiolou.⁷ O budínské legátské synodě a legátských

¹ ZAKRZEWSKI, I. (ed.): *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (dále KDW). I. Poznań 1877, č. 487, s. 426–456.

² LUKAČKA, J.: *Cirkev a šľachta v Uhorsku na prelome 13. a 14. storočia*. In: Krafl, P. (ed.): *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*. Práce Historického ústavu AV ČR, řada C Miscellanea, sv. 19. Praha 2008, s. 168–169.

³ BOLOGNE, J.-C.: *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha 1997, s. 75–140.

⁴ ENNENOVÁ, E.: *Ženy ve středověku*. Praha 2001, s. 44–49.

⁵ OTIS-COUR, L.: *Rozkoš a láska. Dějiny partnerských vztahů ve středověku*. Praha 2002, s. 47–68, 95–116.

⁶ KRAWIEC, A.: *Seksualność w średniowiecznej Polsce*. Poznań 2000, s. 62–103.

⁷ KORPIOLA, M. (ed.): *Regional Variations in Matrimonial Law and Custom in Europe, 1150–1600*. Leiden–Boston 2011. – Zde zejména studie KORPIOLA, M.: *Introduction: Regional variations and harmonization in medieval matrimonial law*, s. 1–20; BRUNDAGE, J. A.: *E pluribus unum: Custom, the professionalization of medieval law, and regional variations in marriage formation*, s. 21–41; REYNOLDS, Ph. L.: *The regional origins of theories about marital consent and consummation during the twelfth century*, s. 43–75.

statutech Filipa z Fermo z roku 1279 psali Kazimierz Gołąb,⁸ Z. J. Kosztolnyik,⁹ János Bak,¹⁰ Joseph Avril¹¹ a Pavel Krafl.¹²

Kněz má podle požadavku vydavatele budínských statut z roku 1279 lid poučovat o sedmero svátostech,¹³ podán je výčet svátostí, včetně manželství (*coniugium*).¹⁴ O svátosti manželství pojednávají více méně stručné články statut nadepsané *De matrimonio*, *De matrimonio et benedictione*, *De matrimoniis occultis*, *Ne coniugatus ad ordines recipiatur*, *Ut sacerdotes non impediunt benedictionem* a *De nuptialibus donis, et quod presbyteri pro collatione Sacramentorum nihil exigant*. Matrimoniálním kauzám se věnuje článek *Causae matrimoniales diligenter discutiendae*, okrajově se soudních a penitenciálních záležitostí dotýkají články *Archidiaconi, non nisi iuris canonici periti, praeficiantur* a *De confessione clericorum et sortilegiis et incendiariis et simoniacis, et etiam furtive ordines recipientibus*.

Zákonodárce se snaží zabránit v tom, aby někdo uzavřel manželství před tím, než dorazí před dveře kostela a před manželským požehnáním. Zakázán vstup do kostela je osobám, které postupují v rozporu s církevním požadavkem, dokud na žádost svého plebána, který aktu musí být přítomen, neposkytnou záruku, že od svého jednání upustí. Ustanovení má být přinejmenším jednou za měsíc v některý slavnostní den zveřejňováno ve faráři ve farních kostelích.¹⁵ Kněz nemá udělovat manželské požehnání bez kaplana druhého ze snoubenců nebo kaplanů obou.¹⁶ S odkazem na koncilní ustanovení bylo zakázáno, aby se za manželské požehnání snoubenců vymáhaly poplatky, vyžadovali se ručitelé nebo se z tohoto důvodu vymýšlely fiktivní překážky. Nicméně v souvislosti se svátostmi včetně svátosti manželství musí být zachovávány zbožné obyčeje.¹⁷ Zmíněný odkaz na koncil se vztahuje na dekret 4. lateránského koncilu z roku 1215.¹⁸

⁸ GOLĄB, C.: *De Philippo Firmano episcopo eiusque statutis legatibus a. 1279*. Revista Espanola de Derecho Canónico 16, 1961, s. 187–200.

⁹ KOSZTOLNYIK, Z. J.: *Rome and the Church in Hungary in 1279: The Synod of Buda*. Annuario historiae conciliorum 22, 1990, s. 68–85.

¹⁰ BAK, J. M.: *National Synods in Hungary in the Arpad Age (With special reference to the Synodus Budensis of 1279)*. In: Kłoczowski, J. – Kras, P. – Polak, W. (eds.). *Christianity in East Central Europe. Late Middle Ages*. Lublin 1999, s. 33–39.

¹¹ AVRIL, J.: *Les prescriptions consiliaires et synodales des pays de l'est de l'Europe au regard des législations françaises du XIIIe siècle. Pour une première approche*. In: Kłoczowski, J. – Kras, P. – Polak, W. (eds.). *Christianity*, s. 20–25.

¹² KRAFL, P.: *Legátská statuta pro Polsko a provinciální statuta Hnězdna do konce 15. století*. Sborník archivních prací 51, 2001, s. 402, 414–416; KRAFL, P. O.: *Polské provinciální synody 13.–15. století*. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A Monographia, sv. 70. Praha 2016, s. 96–99. – Srov. KRAFL, P.: *Synody a synodální zákonodárství ve středověčné Evropě. Přehled bádání za posledních patnáct let*. Český časopis historický 111, 2013, č. 1, s. 138–139.

¹³ KDW I., č. 487, s. 448, čl. *De septem sacramentis*.

¹⁴ KDW I., č. 487, s. 449, čl. *Ut non queratur ratio de articulis fidei*.

¹⁵ „Prohibemus sub pena excommunicationis et magne emende seu satisfactionis, ne aliquo persone consentiant matrimonialiter per verba de presenti, donec sint ante fores ecclesie, quando debet nuptialis benedictio celebrari. Possunt tamen quasi dare fidem de matrimonio contrahendo inter se, si sancta ecclesia id potest sustinere, et hoc tamen fiat sine presentia sacerdotis parochialis. Contravenientibus ecclesie interdicatur ingressus, donec, satisfactione premissa, quod ulterius in talibus non excedant, ad requisitionem sui parochialis sacerdotis, qui in talibus interesse debuit, prestiterint cautionem...“; KDW I., č. 487, s. 454, čl. *De matrimonio et benedictione*.

¹⁶ KDW I., č. 487, s. 454, čl. *Ut sacerdotes non impendant benedictionem*.

¹⁷ KDW I., č. 487, s. 454, čl. *De nuptialibus donis, et quod presbyteri pro collatione Sacramentorum nihil exigant*.

¹⁸ BARON, A. – PIETRAS, H. (eds.): *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, laciński, polski*. II. (869–1312). Kraków 2004, s. 310.

Zcela jsou zakázána tajná manželství (*clandestinum matrimonium*);¹⁹ kněžím se výslovně zakazuje, aby byli přítomni při vzniku takovéhoto svazků. Když má být manželství uzavřeno, plebán veřejně určí, aby byly ve vhodném termínu uvedeny legitimní překážky (*legitimum impedimentum*). Kněží mají sami pátrat, zda se nějaká překážka staví do cesty. Pokud by se objevila silně pravděpodobná domněnka v neprospěch svazku, který má být uzavřen, bude manželskému kontraktu výslovně zabráněno, dokud se snoubenci nevykáží nezpochybnitelnými důkazy. Jestliže by došlo k nějakým pochybnostem při počítání stupňů příbuzenství, má být od biskupa vyžádáno vyjasnění. Kněz si nesmí odvážit v pochybných případech spojit manželský svazek bez konzultace s biskupem. Biskupovi oznamuje, pokud se ohledně manželství objeví pochybnosti. Kněz nesmí pod hrozbou trestu exkomunikace dovolit věštby ohledně svateb.²⁰

Ženáta osoba neměla být knězem přibírána k náboženským úkonům a slibům čistoty, aniž by byla prověřena biskupem.²¹ Statuta se též vyslovují k pohlavnímu obcování: manželství muže a ženy umožňuje povolené pohlavní obcování, za podmínky, že se spojují dovoleným způsobem.²²

Po arcijáhnech, kteří mají pravomoc vyslyšet a rozhodovat matrimoniální kauzy, se požaduje, aby měli znalosti kanonického práva. Legát Filip z Fermo stanovil, že arcijáhenský úřad mají obdržet toliko osoby zběhlé v právu, dosavadní arcijáhni si mají doplnit znalosti během tří let.²³ Znovu je požadavek zběhlosti v kanonickém právu či zkušenost pro církevního soudce (bez specifikace) formulován v samostatném článku statut *Causae matrimoniales diligenter discutiendae*. Matrimoniální kauzy mají být svěřovány toliko moudrým, významným a ctihodným osobám. Soudce v matrimoniálních kauzách má prozkoušet svědky sám nebo prostřednictvím jiné moudré a ctihodné osoby zběhlé v právu nebo se zkušenostmi s kauzami.²⁴ Biskupovi je přisouzena pravomoc udělit absoluci v případech použití falešného svědectví při uzavření manželství nebo jeho rozpojení a v případech vyvolaných potratů.²⁵ Biskupovi dále podle statut Filipa z Fermo přísluší rozhrěšení osob, které vztáhly ruku na rodiče, a osob, které se dopustily incestu.²⁶

Statuta legáta Filipa z Fermo obsahují sérii drobných článků věnovaných svátosti manželství a způsobnosti k rozsuzování matrimoniálních kauz. Zdůrazněna je nutnost řádného uzavření manželství v kostele, cíle má být dosaženo prostřednictvím pravidelného poučování farníků. Zapovězena jsou tajná manželství. Články statut pojednávají o ohláškách a nutnosti pátrat po případných překážkách, jejichž absence je podmínkou pro uzavření legitimního manželství. Pochybnosti je plebán povinen ohlásit biskupovi. Po soudci, který řeší matrimoniální kauzy, se požaduje zběhlost v kanonickém právu nebo alespoň zkušenosti s konkrétními kauzami.

¹⁹ K tajným sňatkům OTIS-COUR, L.: *Rozkoš a láska*, s. 103–106; NODL, M.: *Středověk v nás*. Praha 2015, s. 92–95.

²⁰ KDW I., č. 487, s. 454, čl. *De matrimoniis occultis*.

²¹ KDW I., č. 487, s. 454, čl. *Ne coniugatus ad ordines recipiatur*.

²² „De Sacramento coniugii est sciendum, quod omnis voluntaria seminis emissio est mortale peccatum, nisi per legitimum matrimonium excusetur. Sed matrimonium inter marem et feminam facit licitum coitum, si tamen modo licito misceantur.“; KDW I., č. 487, s. 453, čl. *De matrimonio*. – K tématu např. OTIS-COUR, L.: *Rozkoš a láska*, s. 85–89.

²³ KDW I., č. 487, s. 434–435, čl. *Archidiaconi, non nisi iuris canonici periti, praeficiantur*.

²⁴ KDW I., č. 487, s. 435, čl. *Causae matrimoniales diligenter discutiendae*.

²⁵ KDW I., č. 487, s. 446, čl. *De confessione clericorum et sortilegiis et incendiariis et simoniacis, et etiam furtive ordines recipientibus*.

²⁶ KDW I., č. 487, s. 450, čl. *De confessione homicidarum et aliorum hominum*.

prof. PhDr. Pavel Otmar Krafl, Dr.
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Rynek Starego Miasta 29/31
02-272 Warszawa
Polsko
paotk@seznam.cz